

Folkvett

Organ för Vetenskap och Folkbildning. Nr 2 1997

Mellan Oftedal och Apollo

- om vidskepelse i vetenskaplig förklädnad -

Lika villkor för alternativmedicinen!	sid 3
Mellan Oftedal och Apollo	sid 4
Magnetism, gravitation och jordstrålning	sid 11
Randi om Mörner och skojare	sid 12
Notiser	sid 13
Nominera årets pristagare!	sid 14
Böcker	sid 15
Insändare	sid 17
Föreningens ekonomi	sid 18
Årsberättelse	sid 20

Föreningens styrelse och andra funktionärer

Per-Olof Hulth, ordförande
 Pertti Poutiainen, kassör
 Övriga ordinarie styrelseledamöter:
 Hanno Essén (vice ordförande)
 Sven Ove Hansson (ansvarig för internationella kontakter)
 Hans Isaksson
 Dan Larhammar
 Suppleanter:
 Bengt Erlandsson
 Niels Hovmöller
 Rune Lindkvist
 Riitta Rätty (ansvarig för utskick av Folkvett)
 Kjell Strömberg (ansvarig för medlemsmöten)

(De inom parentes angivna uppdragen är fördelade inom styrelsen vid dess konstituerande sammanträde.)

Föreningens revisorer är Kerstin Jon-And och Lars-Olof Pettersson.
 Revisorssuppleanter är Margareta Blomberg och Jan Åman.
 Valberedningen består av Pelle Palm, Hans Isaksson och Hans Hansson.

FOLKVETT

Organ för Vetenskap och
 Folkbildning.

Redaktörer:

Sven Ove Hansson 08/87 87 78
 (ansvarig utgivare)
 Niels Hovmöller 08/760 79 77
 Hans Isaksson 0472/303 43
 Lennart Johansson 08/742 06 66
 Rune Lindkvist 08/39 05 87
 Per Sandin 08/15 94 60
 Jonas Söderström 08/744 24 91

Adress:

Vetenskap och Folkbildning
 Box 185, 101 23 Sthlm
 Postgiro: 63 591-2
 Prenumeration
 ingår i medlemsavgiften 150:-/år.
 Övriga 100:-.
 Utkommer 4 ggr/år.
 ISSN 0283-0795

Föreningen Vetenskap och Folkbildning bildades 1982 av människor som oroades över att ockultism och pseudovetenskap så ofta fått stå oemotsagda, och att vetenskapens metoder är så dåligt kända. Så här formuleras vår målsättning i stadgarna:

Föreningen Vetenskap och Folkbildning har till uppgift att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i en fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt. En viktig del av den vetenskapliga folkbildningen är att klargöra vilka frågor som kan respektive inte kan avgöras med vetenskapliga medel.

LIKA VILLKOR FÖR ALTERNATIVMEDICINEN!

Med ett snett urval kan man bevisa nästan vad som helst. Det gäller inte minst inom medicinen. Om man ger tillräckligt många patienter en behandling som inte hjälper mot deras sjukdom, kommer en del av dem att bli bättre av andra orsaker än behandlingen. Detta gäller t o m om behandlingen förvärrar sjukdomen. Risken är alltså stor att man tillskriver behandlingar positiva effekter som de inte har.

Hur ska vi då undvika att begå detta misstag? Det finns i grunden bara ett sätt, och det är statistiska behandlingsstudier, där man jämför patienter som behandlats på olika sätt. Vid mitten av 1800-talet genomfördes sådana studier på patienter med lunginflammation. Det visade sig att patienter som åderläts överlevde i mindre utsträckning än patienter som inte åderläts. Denna statistiska bevisning vägde naturligtvis tyngre än alla de positiva men osystematiska intryck av åderlåtningens välsignelser som läkarna hade samlat på sig. Som en följd av detta övergavs åderlåtningen.

Kliniska behandlingsstudier av detta slag är tillämpliga på alla behandlingsmetoder. Kraven om bevisning är därför av samma slag, oavsett om det rör sig om homeopati eller kemoterapi, akupressur eller hjärnkirurgi. Kravet för att en behandling ska räknas som effektiv är att behandlingen, i väl utförda kliniska studier, ger bättre resultat än ingen behandling alls. För att den ska räknas som kliniskt godtagbar krävs dessutom att det inte finns någon annan tillgänglig metod som ger ännu bättre resultat.

Lägg också noga märke till vad som *inte* krävs för att en behandling ska räknas som effektiv.

För det första består kravet inte i att man ska kunna uppvisa enskilda fall där patienterna blivit bättre efter behandlingen.

För det andra består kravet inte i att man med naturvetenskapliga teorier kan förklara *varför* behandlingen är effektiv. Även om biokemisterna är fyllda av förtjusning inför en ny medicin, måste den förkastas om de kliniska studierna visar att den ger sämre resultat än redan tillgängliga alternativ. Och även om alla naturvetenskapligt sinnade medicinare är skeptiska inför en behandlingsmetod som de tycker verkar humbug, måste de böja sig om behandlingsstudierna visar att den fungerar. Det vore givetvis djupt oetiskt att inte använda en behandling som fungerar bara för att man inte kan förklara den.

Men det är också oetiskt att utlova bot och lindring när de metoder man använder inte har någon påvisbar effekt. Att göra så blir inte mindre oetiskt av att man

förser sina behandlingsmetoder med olika ideologiska epiteter som t ex "alternativ", "naturlig" eller "traditionell". Ideologierna kan vi lämna därhän. Det här handlar om människors liv och hälsa. Då måste önsketänkandet ge vika. Då måste behandlingarna vara eller icke vara måste avgöras av de kliniska prövningarnas stränga, men rättvisa och ideologiskt neutrala domstol. Inför den domstolen ska alternativmedicinen prövas på samma villkor som den så kallade skolmedicinen. Lika villkor, varken bättre eller sämre!

Folkvätten

Nu äntligen tycks grafologiska metoder ha börjat användas på ett korrekt sätt vid anställningstest

- den sökande som uppger sig tro på grafologi stryks omgående från listan med tänkbara kandidater!

Mellan Oftedal och Apollo

av Christer Hedin

Om vidskepelse i vetenskaplig förklädnad

New Age är ett typiskt uttryck för det andliga klimatet i dagens Sverige. Det är en samlingsbeteckning för en rad företeelser med oklara konturer men med fast och klart urskiljbar kärna. Det är en tankeströmning som främst tillhör religionens område. Problemet är dock att företrädare för New Age med förkärlek åberopar vetenskap som stöd för sin tro och gärna uttrycker sina tankar i ett språk som hämtats från vetenskapen. Som vanlig vidskepelse skiljer sig inte New Age från annan övertro, men den blir förrädisk genom sin pretentiösa hänvisning till moderna forskningsresultat. De bakomliggande orsakerna diskuteras i denna artikel, som är en utvidgad version av ett Obs-inslag från i mars 1997.

Trots namnet innehåller New Age en rad gamla tankar som åter har fått liv under de senaste tjugo åren. Orsakerna till detta kan vara flera. Först kanske man bör påpeka att intresset statistiskt sett är ojämnt fördelat över landet och samhällsklasserna. New Age är ett storstadsfenomen som attraherar vissa grupper av välutbildade. Eftersom dessa har stort inflytande över medierna och debatten kan intresset te sig större än vad det är. Olav Hammer hävdar dock i sin nyligen utgivna bok *På spaning efter helheten*. New Age – en ny folktro? (recenseras på annan plats i detta nummer av *Folkvett*) att denna tankeströmning numera kan betraktas som vår största religion. Vad är det som gör den så lockande?

Teknik och romantik

New Age framträder som en böjelse för det ockulta i olika skepnader och tycks i detta avseende vara en romantisk reaktion på förnuftstron under 1960- och 70-talen. Det är möjligt att historien följer en pendelrörelse, även om den inte kan beskrivas med begreppen tes och antites som övergår i en syntes. Hegel har beskyllts för att omfatta denna föreställning men han avvisar den som "ett livlöst schema". Det är ändå möjligt att en tid blir så präglad av vissa föreställningar att nästa skede uppvisar en reaktion. Den starka tron på teknisk och social ingenjörskonst med rationella förtecken skulle då ha slagit över i en romantisk period med känslan som dominerande själsförmögenhet.

En svag tendens i den riktningen kan sedan förstärkas av mediernas intresse. Inom medierna har det funnits hänfödda och okritiska megafoner för New Age-idéerna. På detta område har speglandet alltid gått före granskandet. Det kan finnas flera skäl till detta. Journalister kan lockas av det spektakulära. Uri Geller fick en gång stort utrymme i public service-televisionen. Många journalister har en allmänt samhällsriktad utbildning. Den kan vara präglad av positivistiska metoder. När dessa började ifrågasättas under 1970-talet blev det lätt att kana över i motsatta diket och avsäga sig alla krav på sans och förnuft i bedömningen av vetenskapliga metoder och forskningsresultat.

Kommersiella krafter har också förstärkt tendenserna för att kunna utnyttja dem. Det finns alltid framsynna företagare som vill slå mynt av ett mode. Vattumannens bokhandel säljer särskild New Age-lit-

teratur. Anhängarna samlas på egna caféer. Dyrbara kurser lär ut shamanens teknik och vägen till det inre jaget. Lönsamheten visar sig också i att New Age har ansetts vara värt en mäsas – eller flera. På sådana utställningar samlas allt vad branschen kan erbjuda av övertro och undermedel. Medierna lever i symbios med dessa kommersiella krafter. De ger häxor och shamaner extra reklam för att själva göra förtjänst.

Det sunda förnuftet är människans absolut bästa vapen i kampen för tillvaron. Det har hjälpt oss att underlätta försörjningen, minska lidandet och få bukt med dödliga sjukdomar. Utan stöd av det sunda förnuftets omdöme och slutledningsförmåga är mänskligheten hjälplös mot alla de makter som hotar livet och utvecklingen mot en drägligare existens för fattiga och plågade. Hur kan det komma sig att de som har fått stora ekonomiska förmåner genom sunt förnuft och rationellt tänkande sedan frivilligt vänder sig till vidskepelse och förvirrade fantasier? Hur kan det osunda oförnuftet som New Age representerar väcka så stort intresse? Det kan bero på att människan inte nöjer sig med att leva av förnuftet allena och att en alltför förnuftig tillvaro skapar nya behov.

Längtan efter livsnjutning

Den tyske filosofen Friedrich Nietzsche (1844 – 1900) hävdade i sin bok om den antika tragedin, som utgavs på tyska 1872 och förelåg i svensk översättning med titeln *Tragedins födelse* år 1902, att den grekiska tragedins uppstod genom att två element smälte samman. Dessa element kallar han det apolliniska och det dionysiska. Två gudar står

som symboler för dessa drifter hos människan. Arvet från Apollo präglas av förnuft och klarhet, sans och klok bedömning. Det dionysiska är den extatiska livsnjutningen som driver människan till orgiastisk driftsutlevelse.

Detta utvecklades till en allmän föreställning om människans livshållning. Det goda livet borde präglas av en balans mellan det apolliniska och det dionysiska, alltså mellan den besinningsfulla klarsynen och den besinningslösa livsnjutningen. Utvecklingen i Västerlandet har spårat ur, menade Nietzsche. Herakleitos var enligt honom den sista "balanserade" människan. Hans liv präglades av en sund balans mellan det "sunda förnuftet" och den "osunda hämningslösheten". Sedan gick det utför genom småsinta besinningsprofeter som Sokrates och Platon. Alla har blivit så kloka och behärskade i Västerlandet att vi förlorat förmågan att leva. Apollo har besekrat Dionysos och därmed berövat oss ett fullödigt och harmoniskt liv.

Dessa begrepp har sedan använts av andra för att beskriva tendenser i olika kulturer. Den amerikanska kulturanthropologen Ruth Benedict (1887 – 1948) gjorde en åtskillnad mellan olika kulturmönster, som betecknades med Nietzsches termer. Hennes bok Kulturmönster utgavs 1934 och förelåg i svensk översättning år 1949. Ett apollinskt kulturmönster har som främsta kännetecken en sträng kontroll av känslolivet. I det dionysiska får känslorna däremot komma till utlopp i mer eller mindre extatiska eruptioner. Ruth Benedict beskriver i första hand hela samhällen men menar att individerna alltid präglas av det kulturmönster som utmärker samhället. Också hon menar att det väs-

terländska samhället präglas av apollinska värderingar.

Stämmer detta i dagens Sverige? Är det dionysiska numera underordnat eller utplånat i vårt land? På den frågan kan man svara både ja och nej. Det finns kvar en längtan efter upplevelser av det känslolästa och hämningslösa, men respekten för förnuftet är så stor att man inte alltid vill erkänna den och kan nämna den vid sitt rätta namn. Man vågar inte öppet visa bort förnuftet utan måste ge sken av vetenskaplighet också åt orgierna i extatisk hänryckning. Så kan New Age-rörelsernas popularitet förklaras.

New Age-rörelser utnyttjar behovet av känsloupplevelser på ett sätt som skall kunna accepteras också inom apollinska kretsar. Många anhängare har akademisk utbildning. Vetenskapen åberopas som stöd eller stundom som upphov till idéerna. För att det hela skall gå ihop måste vetenskapsbegreppet definieras på deras egna villkor. Det leder till missförstånd och oklara gränsdragningar. Den form av vetenskap som New Age kan stödja sig på är inte grundad på sunt förnuft. Detta framträder på olika sätt inom den kärna av tankegods som förenar olika New Age-rörelser.

Allt är en ändamålsenlig helhet

New Age är en rörelse med oklara gränser men det utesluter inte att den präglas av vissa centrala tankar. Den första kan man kalla holism. Allt existerande är en enhet. Friedrich von Schelling (1775 – 1854) uttryckte sin romantiska helhetssyn på tillvaron med orden "naturen är omedveten ande och anden medveten natur". Sådana formuleringar kan New Age-anhängare i

regel entusiastiskt instämma i. Det finns ingen död materia. Hela verkligheten utgör en levande organism. James Lovelocks Gaia-hypotes är sannolikt inte skapad för att tillfredsställa New Age-intressen men kan ändå tjäna dem. Lovelocks bok heter i svensk översättning Gaia i Planeten Jorden och utkom 1991.

Enligt denna är jorden och alla de livsytringar som förekommer där en superorganism med självreglerande förmåga. Gaia utgör ett system som genom Jordens historia har reglerat temperaturen genom att levande organismer påverkat atmosfären så att temperaturen blivit den för systemet bästa. Lovelocks teori är inte accepterad i större utsträckning bland forskare av facket men kan ge stimulerande impulser till den som redan bestämt sig för en holistisk syn på tillvaron. Då spelar dess hypotetiska karaktär en underordnad roll.

Här ser man också hur tacksamt det är att anknyta till indiska traditioner. Där har djur och växter alltid värderats högt eftersom de är bärare av det biologiska livet. Jainismens ahimsa-ideal, som inspirerade Gandhi till en kamp utan våld, har gjort det till en meningsfull livsuppgift för munkar att undvika allt dödande. Det förverkligas genom att de sopar vägen framför sig och silar andningsluften, allt för att inte döda osynliga varelser. En sådan respekt för mikroskopiska varelser kan visserligen verka imponerande, men också skymma det ofrånkomliga ansvaret för människor som samtidigt lider av sjukdomar och dör av svält.

Från Indien hämtade också Herman Hesse inspiration till sin roman Siddharta. Den utkom redan 1922 men har sedan inspirerat många läsare till längtan efter upplevelser av

existensens helhet. Huvudpersonen söker livets mening i olika läror och finner den i upplevelsen av enhets-tanken. Allt är ett och förenas genom en andlig "insida" som kan kallas brahman eller världssjälén. Det är tankar som presenterades i Europa vid slutet av 1700-talet och fick starkt gensvar från romantiska filosofer under 1800-talet. Både Schelling och Schopenhauer röjer ett inflytande från indiska tankar.

Livets oförstörbarhet

Från denna helhetssyn kan man härleda andra drag med indisk anknytning. Livets enhet uppfattas ungefär som energins oförstörbarhet. Liv kan inte utplånas, bara ändra gestalt. Av det följer tron på reinkarnation som inom New Age innebär att människor återföds till allt mer upplysta varelser. Läran om återfödelsen har inte den vedergällningsfunktion som i de indiska religionerna. Den liknar mer en "pedagogisk" reinkarnationslära som förekommit i Medelhavsområdet under antiken inom olika former av gnosticism. Gnostikerna delade in människorna i grupper efter deras andliga potential. Några var "materialister", andra "själsliga" och slutligen fanns det en högsta grupp som kallades pneumatiker eller andliga.

Människan skulle förverkliga den utveckling hon var mäktig men för de båda första grupperna satte den naturliga utrustningen ett tak. Deras belöning var att i nästa liv stiga till en högre grupp. På detta sätt fanns det inslag av kastväsendet också i gnosticismen. Genom detta system kunde man förklara att vissa var oemottagliga för gnostikernas förkunnelse. Andra ville uppleva extas men lyckades inte. Det är ett hårt slag för den som anser att känslor

mässiga upplevelser är garantin för lärans sanning och individens andliga mognad. Reinkarnationsläran garanterar belöning i nästa liv till trogna men mindre framgångsrika anhängare.

Denna form av reinkarnationslära omfattade också kyrkofadern Origenes (som dog år 250) under en del av sitt liv. Nutida anhängare av läran har därför hävdad att reinkarnationen ingick i kristendomens ursprungliga förkunnelse men senare förkvävdes av kyrkan. Det är ett missvisande påstående eftersom Origenes redan under sin levnad representerade endast en utvecklingslinje i den kristna traditionen. Detta är ett exempel på de ansträngningar som görs för att förena biblisk och indisk religion. Det finns många som anser att Jesus under sin ungdom (de okända åren mellan tolv och trettio års ålder) måste ha besökt Indien. Andra hävdar till och med att han överlevde korsfästelsen och begav sig till Kashmir där han dog vid hög ålder. Graven kan beskådas i Kashmir. Denna teori fick dock en knäck då en japan ansåg sig ha funnit Jesu grav i Japan, där han levat till han blev 120 år, allt enligt inskriptionen på gravstenen.

I dag är läran om reinkarnationen accepterad av stora grupper som påverkats av New Age. De talar ofta om karmas lag och människans ansvar för sina handlingar. Men de ser i första hand återfödelsen som en möjlighet till andlig utveckling och förädling. I det avseendet anknyter de till gnosticismen och den teosofi som förkunnades i Europa av Madame Blavatsky och andra "ambasadorer" för indiska läror under slutet av förra århundradet. Det förekommer att skådespelare och artister inom populärmusiken framträder i veckopressen och berättar om

sin tro på reinkarnation. Andra beskriver upplevelser i föregående liv. Det är dock alltid mänskliga liv de har levt och mänskliga liv de ser fram emot. Argumenten för denna tro är vanligen att "livet inte kan utplånas" och att "människan inte hinner mogna under ett enda liv". På så sätt är det en västerländsk, pedagogisk reinkarnationslära, avpassad för vår längtan efter fortsatt existens respekt och avklädd alla skrämmande vedergällningsaspekter.

Holismen innebär att universum uppfattas som en organism där allt är levande och besjälade. Naturen tolkas efter biologiska förebilder. I biologin används ofta ändamålsförklaringar. Vi kan säga att människan har galla för att bryta ned fett i födan. Det förutsätter att naturen är genomtänkt och viljestyrd. Allt som sker har ett syfte. Det finns en djupare vishet i tillvaron som vi måste upptäcka och dra slutsatser av. Detta leder till att slumpen och verkande orsaker, som ligger före i tiden, avvisas. Allt som sker måste vara bra för något. Vet vi det inte kan vi spekulera. Om en växt har njurformade blad kan det bero på att den hjälper mot njursjukdomar. Blomman har inte gul färg utan orsak. Kanske hjälper den mot gulsot. Denna typ av homeopatiska associationer hämtar näring från föreställningen om naturen som ett levande väsen. Människan handlar med avsikt, för att uppnå vissa syften. Universum har på samma sätt en avsikt med allt.

Förment vetenskaplighet

Detta hänger samman med det andra draget i New Age: Den ytterst spekulativa synen på sanning och verklighet. Vetenskapen åberopas

ständigt men sanningskraven ligger ljusår ifrån vad som tillämpas inom den vanliga vetenskapen. I stort sett kan man säga att allt som är önskvärt och tilltalande också måste vara sant. Universum är en besjälad och fulländad organism där allt är ordnat till det bästa. Vad som är bra måste därför också vara verkligt. I ett av de medeltida gudsbevisen hävdades att Gud måste existera, eftersom Gud är fullkomlig och det måste vara bättre att existera än att inte göra det. Detta är en modern variant av samma tankegång. Om allt i universum är fullkomligt måste det önskvärda vara verkligt. Vill någon ifrågasätta detta ligger bevisbördan hos tvivlaren.

På så sätt har vi kommit långt från Descartes princip att tvivla på allt som inte med säkerhet kan bevisas vara sant. Vetandet måste enligt honom vila på fast grund. Om vi utgår från osäkra förutsättningar vilar kunskapens byggnad på ett ostadigt och opålitligt fundament. Detta bekymrar inte företrädare för New Age. Deras upplevelse av universums fullkomlighet ger en berusande lyckokänsla, som inte har mycket med sunt förnuft att göra. De talar gärna om sanning men då med en egen innebörd. Lösryckta citat från en tänkare som Kierkegaard kan åberopas till stöd. Hans yttrande om subjektiviteten som sanningen tycks legitimeras påståenden som sanna utan att de kan förenas med andra sanningar eller bekräftas genom andra iakttagelser.

Inom New Age lanseras halsbrytande hypoteser om kropp och själ, hälsa och sjukdom, himlakropparna och universum. Alla gapar hänfört inför det fantasieggande i teorierna. De gäller som sanna så länge ingen med fullkomlig säkerhet kan

bevisa motsatsen. Empirisk vetenskap når aldrig längre än till sannolikhet och även om den är klar och entydig kan tvivlaren alltid kräva ännu större säkerhet. Det spelrum som återstår ger anhängaren av en orimlig teori möjlighet att hålla fast vid sin tes tills någon har bevisat motsatsen och eftersom bindande bevis inte existerar så kommer önskedrömmarna aldrig att behöva överges. New Age lever av medvetna eller omedvetna "livslögner", och om doktor Relling i Ibsens drama *Vildanden* har rätt är livsvillkoren ett livsvillkor. I fråga om New Age tycks doktor Rellings påstående inte sakna berättigande.

Frågan om amalgamets farlighet erbjuder ett typiskt exempel. Anhängare av New Age brukar vara motståndare till vissa behandlingsmetoder som anses vara onaturliga. Till dessa hör i första hand neuroleptika. Det är ett arv från vänstervågen som hävdade att neuroleptika är ett sätt att söva ned den ångest som kapitalismen skapade och samtidigt göra pillerfabrikanten förmögen. Amalgam är kvicksilver och eftersom det är farligt för människan så kan det vara farligt att använda i tänderna. Här gäller det att samla och studera data, för att nå den största sannolikheten. Om man bara hävdar att amalgam måste anses vara farligt tills amalgamanhängarna med fullständig visshet har bevisat motsatsen kan man inte få annat än rätt. Det går inte att bevisa något sådant. Skulle man kunna visa att det inte har skadat någon hittills (annat än de man vet är känsliga och alla andra

som sunda förnuftet säger att man inte skall använda det på) så kan man ändå hävda att man inte bivånar något om framtiden. Och det går inte.

Eget vetenskapsbegrepp

Detta motiveras stundom genom en missvisande beskrivning av vetenskapligt arbete. New Age-anhängare kan hänvisa till Karl Popper och hans tankar om det subjektiva inslaget i forskarens hypotesbildning. Men detta gäller inte prövningen av hypoteserna. Forskning blir framgångsrik om hypotesbildningen är fri och fantasifull medan prövningen av hypoteserna är hård och noggrann. Dessa betingar varandra. Forskaren kan eller bör vara obunden i sina spekulationer när hypoteserna skapas. Sedan skall prövningen av dem vara desto mer hänsynslös. Fantasin garanterar att alla möjligheter beaktas. Det mest oväntade kan vara det rätta, men det behöver inte vara riktigare än det närmast väntade.

I New Age är det tvärtom. Man har ett mycket begränsat antal teorier om verkligheten. De bygger på grundtankarna om tillvarons enhet och ändamålsenlighet. Det gör att man gärna hävdar psykiska orsaker till fysiska sjukdomar. Sådana teorier bekräftar det djupa sambandet mellan tillvarons delar. När man prövar dem ställer man inga krav alls. Då gäller tesen att det bästa är sant tills någon har bevisat motsatsen. Som försvar för denna inställning kan man hänvisa till tidigare misstag i vetenskapens historia. Man kan också förkasta hypotesprövning som utslag av "positivism" och uttala sin anslutning till andra vetenskapliga ideal, gärna sammanfattade under beteckningar som "hermeneutiska metoder". Bakom sådana deklARATIONER döljer sig ofta en fullständig okunnighet om båda dessa begrepp och en önskan att slippa krav på klarsynt kontroll.

New Age upprätthåller tron på sin samstämmighet med vetenskapen genom medvetna eller omedvetna feltolkningar av svårtolkade och svårförståeliga teorier i modern naturvetenskap. Einsteins relativitetsteori, kvantfysikens modeller, Bohrs komplementaritetsteori och den moderna kaosforskningen kan alla missuppfattas och New Age har inte försuttit några tillfällen. Särskilt populärt har det varit att hänvisa till Bohrs komplementaritetsteori. TV gjorde redan under 70-talet program med kända personer som intresserat sig för den moderna fysiken. De medverkade hänvisade till Bohr och Heisenberg för att legitimera en öppenhet mot det ockulta. Bohr ansågs ha visat att det inte finns någon säker kunskap eftersom motsatsen alltid är lika sann. Ett drömläge för den som vill ifrågasätta det sunda förnuftet. Heisenbergs osäkerhetsrelation tolkades som ett påstående om allmän osäkerhet i fysikaliska forskningsresultat.

Kaos och kosmos

Kaosforskningen gav ny näring åt spekulationer om omöjligheten att förutsäga framtida händelser i naturen.

Under 1980-talet började fysiker intressera sig för sådana förlopp som var svåra att bedöma eftersom mycket små avvikelser i ett ursprungsskede för oöverblickbara konsekvenser i slutfasen av den studerade processen. Detta kallades oegentligt "kaos", men det var inte fråga om något kaos i naturen, bara i vår förmåga till beräkningar av naturens skeenden. Den amerikanske vetenskapsjournalisten J. Gleick utgav år 1988 en standardbok i ämnet som på svenska bar titeln *Kaos*:

Vetenskap på nya vägar. Den togs till intäkt för påståenden om naturens oordning. Allt kan hända. Inget kan förutses. Avgörande blir naturens egen vilja.

Universum kunde därigenom beskrivas som en organism med självständig och oberäknelig vilja. Humanister och samhällsvetare tog detta till intäkt för påståenden om en allmän indeterminism. Inget är förutbestämt eller förutsägbart. I Uppsala anordnades en särskild "Kaosfestival" som skulle bli det symboliska uttrycket för segern över tillvarons lagbundenhet. Det speglar ett komplex och en rädsla för naturvetenskapens metoder. Först hade man med termer som "hermeneutisk metod" hävdade att samhällsvetarna inte skall härma naturvetarnas sökande efter mätbarhet. Sedan skulle man ändå trycka till naturvetarna genom att avfärda all lagbundenhet genom hänvisningar till naturens "kaos".

Under denna tid framträdde också en rad författare med böcker som förenade den nya fysiken med religiös mystik. Titeln på Fritjov Capras *Fysikens Tao* (1975) vittnar om detta. Gary Zukav skrev en bok som utkom på svenska 1981 med titeln *De dansande Wu Li-mästarna*. En översikt över den moderna fysiken. Texten på baksidan framhåller den öppenhet mot det övernaturliga som läsarna förmodligen mest attraherades av. Där står det bland annat att "vårt århundrades fysiker har i allt högre grad börjat inse att de konfronterar det utsägbara". Paul Davies, professor i teoretisk fysik i England bidrog med *Gud och den nya fysiken* (svensk översättning 1987).

Många journalister blev gripna av de nya signalerna och fysiker som David Bohm och Paul Davies förekom flitigt i svenska medier. Men det var inte vetenskapsjournalisterna som lanserade dem, utan medarbetare på kultursidor eller nyhetsredaktioner. Svenska Dagbladet intog en särställning genom I dag-sidan, som hade till uppgift att spegla moderna livsåskådningar. Hänvisningarna till modern fysik återgavs där välvilligt och okritiskt.

Egoistisk upplevelsemoral

Det tredje draget i New Age är den ogenerade självupptagenheten. De gamla religionerna vill inspirera sina anhängare att leva ett hederligt och kärleksfullt till medmänniskans tjänst. Det är ett socialt ideal som kräver osjälviskhet och försakelse. Inom New Age är målet begränsat till individens egna upplevelser. Det är ett asocialt ideal som förhärskar den navelskådande njutningen. Förr hette det "Älska din nästa". Inom New Age gäller regeln "Älska dig själv". Livet skall berikas genom framgång i affärer eller angenäma upplevelser, de må sedan kallas försjunkande i jaget eller extatiska själsfärder. Den riktige shamanen hos samer och indianer levde ett påfrestande och uppoffrande liv i stammens tjänst. Den moderna shamanen är en egotrippad extatiker.

På denna punkt bör man kanske ändå infoga en reservation. Från företrädare för New Age brukar man hävda att det också finns ett socialt drag i verksamheten. Många tröttnar på att bara vänta på sina extatiska lyckostunder och börjar intressera sig för andra. Det förekommer också en öppenhet mot samhället. Anhängare av Transcendental Meditation ordnar sina meditationsga-

lor i Globen med syfte att skapa fred på jorden. Även om metoden inte haft framgång är ändå syftet vällovt socialt.

Man kan också här anknyta till den indiska traditionen. Upanishadernas lära om atman och brahman, om människans jag och dess delaktighet i världssjäl, har också haft sociala konsekvenser. Genom tanken på atman som människans innersta verklighet förenas hon med alla andra mänskliga varelser. Gränsen mellan min person och de andras blir mindre viktig. Denna gemenskap har bidragit till en solidaritet som enligt indologer inte fanns under tidigare skeden i Indiens historia.

Det är också omöjligt att dra en skarp gräns mot traditionell religion på denna punkt. Det finns i alla religioner drag av egoistisk frälsningslängtan. Den framträder öppet då man försöker locka till sig anhängare genom att lova ett liv i paradiset eller tusenårsrike. Som motbild till detta kan man måla upp lidandet i helvetets plågor som ett hot mot de otrogna. Det finns mer sofistikerade former. Kanske lovar man de troende "frid i själen" eller "mening i livet". Kanske lovar man en trygg gemenskap med Gud och andra utvalda.

Från känsla till samhällsinsats

Allt detta bekräftar vad Feuerbach en gång hävdade om religionen som en projektion av mänskligt önsketänkande. Det finns naturligtvis mycket i religionen som inte är önsketänkande men säkert kan människor lockas även till etablerade religioner av egoistiska motiv, till exempel längtan efter gudsgemenskap, frid, mening med livet eller starka

känsloupplevelser. Önsketänkandet innebär inte heller att det utlovade är bluff. Ett glas vatten framför mig förblir ett glas vatten även om jag är törstig, men det bör väcka min mistänksamhet. Det kan vara en hägring. En livslögn skulle doktor Relling kalla det, kanske med pragmatisk förståelse.

Det är säkert en allmän regel att den upplevelseinriktade tröttnar på att älta sina känslor efter hand och vänder sig utåt. De pietistiska väckelserörelserna under 1700-talet ger exempel. Enligt dem var den verkligt kristne en känslomässigt engagerad, inåtvänt kulturfientlig bibelläsare som tagit avstånd från världen efter en häftig botkamp mellan Gud och djävulen om den arma människans själ. Dessa introverta eller "teoverta" pietister utförde ändå storverk på det sociala området. De startade skolor och sjukhus, fattigvård och barnhem. Mycket gjordes väl för att glädja Gud och inte bara medmänniskan, men hon fick ändå hjälp och det kristna budskapet kunde på så sätt av omvärlden uppfattas som något annat än ett erbjudande om biljetter till himlen.

För några år sedan lyckades företrädare för Transcendental Meditation, eller TM-rörelsen som den ibland kallar sig, övertyga Järfälla kommun om att de anställda arbetade bättre om de fick meditera på arbetstid någon halvtimme i veckan. På samma sätt har det hävdats att man har nytta av möbleringar efter kinesiska principer för man blir mer harmonisk och kan arbeta effektivare. Allt detta är försök att motivera New Age-inslag på ett nyttobetonat sätt som påverkar utövaren. Om man ser till att sängen inte står på ett currykryss kan man undvika cancer. Problemet här är inte egoismen. Det är ju vällovt att vilja hålla sig

frisk och att arbeta effektivare. Här är det snarare kontrollen av dessa förutsägelser som kan diskuteras, men som vanligt är det rimligt att räkna med placeboeffekter som gör att anspråken inte kan avfärdas fullständigt. Det som inte är motbevisat är sant enligt New Age och kan vara en nyttig livslögn enligt doktor Relling.

Religion och vetenskap

Inget av det som New Age erbjuder och förkunnar behöver vara skadligt i sig, men det sorgliga är att budskapet inte kan beskrivas korrekt. Varför skall förkunnelsen framställas som vetenskapligt legitimerad? Vad är det för fel på ett ärligt och hämningslöst flummmande? Varför skulle man inte få frossa i okulta upplevelser för att sedan återge dem med innehållslösa och odefinierade känsloutryck? Varför kan man inte bara ge sig hän åt sina smetiga och dunkla riter och utsvävningarna i poetiska ramsor som skall beskriva den extatiska hänryckningens djup och höjder? Varför måste detta motiveras med pretentiös kvasivetenskap? New Age är en fantasifull flykt in i drömmen om livets evighet och mitt väsens oändliga möjligheter. I ett land med religionsfrihet skall ingen hindras från att ge sig hän åt detta. Men intellektuell hederlighet kräver att alla anspråk på vetenskaplighet avisas. De bottenar i samhällets okritiska respekt för allt som kallas vetenskap och avser att ge New Age en fullständigt ogrundad legitimitet.

Nietzsches åtskillnad mellan det apollinska och det dionysiska kan sannolikt kasta ljus över frågan. Det apollinska är erkänt och aktat i vår kultur. Det dionysiska har säkert

alltid levt kvar men haft ett lägre anseende. Vilken företagsledare, politiker eller fackföreningsboss skulle deklarerat att resan eller konferensen bara är till för att "vi skall få kröka loss" eller "släppa alla hämningar under några dagar"? Det finns en allmän föreställning om att man skall vara sansad och nyttig. Det man gör skall vara genomtänkt och användbart.

Religionen har med denna motivering marginaliserats sedan 1700-talet. Den har försökt hävda sitt existensberättigande långt in i vår tid genom att säga sig värna moralen. Men ingen tror numera att religion är en förutsättning för moral. Det finns tillräckligt många exempel på att högtstående moral har utformats på rationell grund. Ingen tror heller på att religiösa är mer moraliska än andra. Många exempel falsifierar detta. Dessutom blir den religion som skall värna moralen så torftig och fördömande att endast de mest bigotta kan uthärda dess självbelåtenhet.

Trots det har religionen överlevt som en nisch för efterlängtade känsloupplevelser, men ofta under beskjutning från de intellektuella som har svårt att tåla de inslag som strider mot förnuft och rationalitet. I dag står det en strid inom Svenska kyrkan om förhållandet till New Age. I diskussionen kan det nästan låta som om kyrkan stod för den "apolliniska", sunda och sansade, religionen medan New Age representerar vidskepelse och hämningslöshet. I ett debattinlägg om Ma Oftedals avstängning från prästämbetet jämfördes kyrkan och New Age med skolmedicin och homeopatisk naturmedicin. Kyrkan blev en form av "vetenskaplig religion". Här ligger sannolikt också förklaringen till kyrkans bristande förmå-

ga att locka folk. Den har blivit så klok och förnuftig, sansad och nyttig att den inte kan tillfredsställa behoven av mystik och känsloupplevelser. Undantag finns. Taizé-rörelsen, som samlar ungdomar i ett kloster till stillsam sång och starka upplevelser av gemenskap, har kvar sin lockelse. De gamla kyrkofäderna är attraktiv läsning. Biskopar gör ökenvandringar för att få del av den karga miljö som gav upphov till deras andliga klarsyn.

New Age lockar till sig människor genom att vädja till deras längtan efter upplevelser. Samtidigt garderar den sig mot anklagelsen för oförnuftighet genom att hänvisa till vetenskapen. Därigenom blir det tillåtet för en upplevelsetörstande nutidsmänniska att med bibehållen apollinisk självaktning leva ut sina dionysiska böjelser genom trumresor, shamanistiska seanser, kontakt med djurandar, sökande efter currykryss, meditation och extatiska upplevelser av jagets förening med de kosmiska urkrafterna. Denna falskhet som gör New Age förrädisk. Det ovetenskapliga förhållningssättet är ett villkor för att vetenskapen skall kunna förenas med förkunnelsen. Det dionysiska har inte fördrivits från Västerlandet men det uppträder under Apollos täckmantel. Obalansen kanske inte är så stor som Nietzsche ansåg. Det är inte problemet. Det är i stället att gränsen mellan förnuft och flummighet suddas ut när inte de båda sidorna av livet kan tillgodoses under former som tillåter en hederlig varudeklaration.

Christer Hedin är docent i livsåskådningsvetenskap och universitetslektor i religionshistoria vid Lärarhögskolan i Stockholm och Uppsala Universitet.

Litteratur

Benedict, R. 1949, *Kulturmönster*.

Capra, F. 1975, *Fysikens Tao*.

Davies, P. 1987, *Gud och den nya fysiken*.

Gleick, J. 1988, *Kaos: Vetenskap på nya vägar*.

Hammer, O. 1997, *På spaning efter helheten. New Age – en ny folketro*.

Hesse, H. 1922, *Siddharta*.

Lovelock, J. 1991, *Gaia i Planeten Jorden*.

Nietzsche, F. 1902, *Tragedins födelse*.

Magnetism, gravitation - och jordstrålning

av Joakim Westerberg

Joakim Westerberg går på föredrag om jordstrålning hos Medborgarskolan.

Vi tar plats i vad som, ironiskt nog, tidigare var matematikums lokaler, för att i Medborgarskolans regi upplysas om de hälsorisker vi utsätts för på grund av jordstrålning. Vi kliver försiktigt över de utlagda band som markerar Currylinjerna i rummet. Föreläsare är biofysiker Dick Sjöberg, åhörare ett tjugotal kvinnor i medelåldern och nio män, varav sex från Fysikum, Stockholms Universitet. Med docenten Nils Axel Mörners heldagssymposium om slagrutan ett år tidigare i bakhuvudet, är det inte utan viss spänning jag ser fram emot detta seminarium. Kanske det denna gång kan dyka upp någonting nytt?

Sjöberg inleder seminariet.

– Vi sitter i precis samma båt som både magnetismen och gravitationen. Det vet man inte heller vad det är.

Han går vidare med att förklara hur små energier genom systems egenfrekvenser kan ge stor påverkan. Han berättar om hängbron i Takoma Bay, där turbulens fick bron att komma i självsvängning för att till slut kollapsa, eller operasångaren som med sin röst kan få glas att spricka. Likadant är det med våra celler får vi veta. Om dessa påverkas av fel frekvens, kan de råka i självsvängning och, liksom rakapparaten som är inställd på 110 V och kopplas in i ett 220 V uttag, explodera, eller åtminstone dö. Det är nog inte överdrivet att påstå att en viss oro sprider sig bland åhörarna. Rädningen finns i Manchester lugnar Sjöberg:

– Smith, forskare i Manchester, han har lyckats häva symptomen hos de elöverkänsliga genom att ladda vattenflaskor med den speciella frekvens som varje person behöver.

Hur vattenflaskorna laddades var lite otydligt, men det kunde tydligen göras med antingen ljud eller ljus. Om vattnet efteråt var självlysande eller lät framgick inte.

Sjöberg radar nu upp ett antal exempel på jordstrålningsfenomenet. Vi får veta att personer med blodgrupp 0 lättare kan känna jordstrålning, även för hand. Om Mix Megapol på radion inte låter riktigt bra, så är det jordstrålningen som stör. Plötslig spädbarnsdöd kan inträffa på så kallade supercurrykryss, där även helt mekaniska klockor stannar.

Tonen skärps. Sjöberg berättar om en undersökning på 1920-talet av cancerfall i en tysk stad, där det visade sig att samtliga cancerpatienter vistats på vattenådror.

– Det är bara sopat under mattan.

En man i England kunde hela folk på distans med hjälp av radiovågor. – Nog är det fråga om fysik, bara det att man har inte kommit till det stadiet ännu.

Sjöberg, som själv är arkitekt, kommer in på byggnationer.

– Alla fornlämningar uppvisar alldeles bestämda formationer i förhållande till de här fälten som man kan registrera.

Om man lägger byggstenar på jordstrålningslinjer kan dessa genom sin "högre biomassa" absorbera strålningen, enligt Sjöberg. Flyttas stenarna i sidled följer strålningen med. På detta sätt kunde de bygga in strålningen i väggarna där den

är ofarlig för människor. Detta är tydligen en permanent effekt. På frågan om inte inlandsisen borde absorberat strålningen och "tagit den med sig" när den drog sig tillbaka fick vi inget svar. Däremot fick vi information om den fantastiska lilla apparaten ELMAG, utprovad i bl.a. Salzburg, som sänder ut ett elektromagnetiskt fält. Den hängs framför magen och hjälper mot till exempel reumatism, väderöverkänslighet och sömnstörningar. ELMAG-sändningen är så svag att till och med elöverkänsliga kan använda den. Beställning görs genom Sjöberg för endast 1280 kr.

I pausen fick de som ville, och det var de flesta, prova slagruta och vinkelpinnar. Currylinjerna var utmärkta med sidenband på golvet, så att man skulle veta när man träffade rätt. Nu hjälpte inte det nämnvärt, strålningen verkade finnas överallt i rummet. Hur detta påverkade åhörarnas hälsa fick vi inte veta, för att inte tala om de som går Medborgarskolans kurser där. Det var i sista stund som matematikum flyttade till friskare lokaler.

En sista skälvande fråga: "Vad kan vi nu göra när vi kommer hem?"

Dra ut sladden till sänglampan, och flytta sängen om katten lägger sig på huvudkudden.

Joakim Westerberg

Randi om Mörner och skojare

I våras utmanade den amerikanske illusionisten och skeptikern James Randi slagrutedocenten Nils-Axel Mörner. Om Mörner kunde visa att hans slagruta fungerar i kontrollerade experiment, skulle han vinna en dryg miljon dollar. Mörner avböjde dock, eftersom han menar att Randi är en skojare. Här svarar James Randi på anklagelserna. (Artikeln är tidigare publicerad i SvD 24/4 1997.)

På Svenska Dagbladets ledarsida den 22/4 berättades om hur docenten Nils Axel Mörner avböjt mitt erbjudande om ett vetenskapligt kontrollerat experiment för att pröva om hans slagruta fungerar.

Docent Mörner säger att jag är en skojare. Jag är överens med honom om att det finns en skojare här, men jag har en annan åsikt än han om vem det är.

Vilket slagrutetest han än skulle gå med på att göra, skulle det utformas så att inget "skojeri" kunde påverka resultaten. Jag föreslog test med batterier därför att det sagts mig att Mörner regelbundet gör dessa test med sina studenter för att demonstrera sin förmåga.

Mörner säger att han "har viktigare saker att ägna sig åt". För oss vanliga människor är det nog svårt att tro på att Mörner har andra sysslor som inbringar honom över 1,1 miljoner dollar, och om han är en sådan ren själ att han känner sig förolämpad av detta penningerbjudande, varför kan han då inte helt enkelt genomföra testet och skänka pengarna åt hemlösa eller åt svältande barn. Det är otroligt grymt av honom att vägra utgöra denna uppgift, en uppgift som han säger att

han utför dagligen, när han skulle kunna hjälpa dessa olyckliga människor.

Jag tror inte jag har någon svårighet att lösa den stora gåtan. Jag tror att docent Mörner mycket väl vet att han inte kan avgöra vilken batteripol som är vänd uppåt eller nedåt, och att han har ljugit om detta i årtal. Han fasar för att hans kolleger och studenter, liksom allmänheten i Sverige och världen, skall komma underfund med detta faktum.

Docent Mörner vill slingra sig undan varje test därför att han är rädd för att bli avslöjad. I annat fall skulle han anta mitt erbjudande, genomföra testet och göra mig löjlig. Då skulle han också vara en uppbyren vetenskapsman som gick med på – såsom varje vetenskapsman bör göra – att bevisa sina påståenden. Hans undanflykter är ytliga, grundlösa och falska, och användningen av slagruta är ett bedrägeri som han främjar för att tillfredsställa sitt ego.

Jag utmanar honom att bevisa att jag har fel genom att använda en enda timme av sin tid, något som skulle inbringa honom (eller vilket välgörenhetsändamål som helst) en mycket stor summa pengar, och tillfredsställa hans kolleger, hans studenter och allmänheten. Till dess att han samtycker till att göra detta framstår han som en uppblåst pratmakare, full av pseudovetenskap, bortförklaringar och svaga argument.

Jag inväntar ett svar från honom. Återigen.

James Randi

Fotnot: Läs mer om Randis utmaning på <http://www.randi.org/jr/chall.html>

KONTAKT MED STYRELSEN OCH REDAKTIONEN:

Per Olof Hulth, ordf
Lillängsvägen 75
131 41 Nacka
08-718 53 14
e-mail: hulth@physto.se

Hanno Essén, v ordf
Bigarråvägen 4
114 21 Stockholm
08-723 18 27
e-mail: hanno@mech.kth.se

Pertti Poutiainen, kassör
Heleneborgsgatan 52
117 32 Stockholm
08-658 69 92
e-mail: pertti@physto.se

Sven Ove Hansson, ansv utg
Martinvägen 7
168 50 Bromma
08-87 87 78
e-mail:
sven-ove.hansson@filosofi.uu.se

Sjuksköterska varnad för Biolight-behandling

En sjuksköterska med privatpraktik på Lidingö har fått en varning av hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd.

Sköterskan hade behandlat en kvinnas ledbesvär med infrarött ljus, så kallad Biolight-behandling. Enligt socialstyrelsen finns inget vetenskapligt stöd för att metoden har effekt. Ansvarsnämnden menar därför att sköterskan handlat i strid mot vetenskap och beprövad erfarenhet.

Kvinnan med ledbesvär blev bara sämre under behandlingen.

(DN 1/3 -97)

Skeptiker lämnar UFO-rörelsen

Håkan Blomqvist, sekulärhumanist och skeptiker, lämnar efter många års arbete den svenska UFO-rörelsen av ideologiska och personliga skäl. Han kommer att ägna sig åt frilansjournalistik inom områdena livsåskådning, religion, sekter, new age, sekulärhumanism, etik, samhällsfrågor, psykologi m.m. Sitt ideologiska ställningstagande formulerar han på följande vis:

“Den seriösa UFO-rörelsens undersökningar visar att i stort sett alla UFO-rapporter kan ges naturliga förklaringar. Flera av de bästa UFO-fallen i Sverige har vid djupundersökningar visat sig ha psykologiska förklaringar. När andelen troliga militära missiler och flygplan, elektriska urladdningsfenomen etc. dras bort återstår en närmast försumbar

rest som med största sannolikhet kan förklaras i psyko-sociala termer.

Även den seriösa UFO-rörelsen blir tyvärr ofrivilliga mytspridare i och med att man informerar om händelser som inte undersökts på djupet. Därmed bidrar man till en spridning av new age-rörelsens och nyandlighetens föreställningar. En direkt fara finns i att ungdomar lockas in i extrema politiska och religiösa grupper. UFO har idag blivit en del av ungdomskulturen. Intresset unyttjas redan av Le Pens franska extremhöger och amerikanen Louis Farrakhans svarta muslimer. Det bästa sättet att motverka denna utveckling är sannolikt att seriös UFO-forskning görs inom den internationella skeptikerrörelsens ram.“

ABF och ockultismen

ABF sponsrar ockultism och pseudovetenskap och nyandlig sektarism. Det menar Håkan Blomqvist i en artikel i Folkbladet Östgöten (6/10 -97).

Enligt annonserna sponsrade nämligen ABF den s.k. Visdomsmässan i Norrköping i slutet av september. En av talarna var Sten Lindgren. Enligt Blomqvist säger sig Lindgren bl.a. dirigera tefatsflottor över Sverige och stå i kontakt med “det kosmiska brödrskapet“.

Värre är dock, menar Blomqvist, är att Lindgren ingår i ett nätverk av antisemiter. En av Lindgrens nära medarbetare är till exempel Lars Adelskog i Skövde, som bland annan uppmärksammats för en antisemitisk hemsida på Internet med titeln “Är EU en judegrej?“

En företrädare för ABF förnekar att man sponsrat mässan (NT 11/10). Man hade bara arrangerat några av föredragen, för att kritiskt pröva nya företeelser i samhället.

Håkan Blomqvist invänder (Folkbladet Östgöten 14/10) att det är märkligt att kritiskt belysa en företeelse genom att bara låta dess företrädare komma till tals.

Infekterad folkbildardebatt

Journalisten Lilian Öhrström utsågs till Årets folkbildare 1996. Nu debatteras utmärkelsen på Svenska dagbladets kultursidor.

Bakgrunden är en positiv recension av Öhrströms bok “Sex, lögn och terapi“. Erik Rodenberg angriper recensionen och recensenten, Knut Ahnlund, svarar.

“Att en författare som Lilian Öhrström, som så uppenbart visat sig oförmögen till såväl saklighet som elementär kontroll, av Vetenskap och Folkbildning utnämns till ’Årets folkbildare’ är förvisso tragiskt“, skriver Erik Rodenberg

Knut Ahnlund svarar: “En av de få glädjande händelserna i det här sammanhanget var att Lilian Öhrström 1996 av Vetenskap och Folkbildning utnämndes till ’årets folkbildare’.“

(SvD 4/11 -97)

Healing och socialbidrag

En kvinna i Ångermanland får socialbidrag för att kunna betala en healer. Det är innebörden i en dom från kammarrätten i Sundsvall. Kammarrätten går därmed emot både socialnämnd och länsrätt.

Kvinnan får rätt till 9200 kronor för behandling i mannens hem, samt 4274 kronor för telefonkostnader. Behandlingen bestod i "energiöverföring", som delvis skedde per telefon.

Mannen som utförde behandlingen är före detta innehavare av en TV-affär. Han påstår sig ha botat både cancersjuka och ryggsjukpatienter. Han kan inte själv förklara vad han gör, men menar att man "måste ut i kosmos" för att kunna förklara hur behandlingen fungerar.

Den behandlade kvinnan, som sedan två år är sjukskriven på grund av ångestattacker, har enligt läkarintyg kunnat minska sitt intag av ångestdämpande tabletter sedan den alternativa behandlingen inleddes.

En av kammarrättens ledamöter anförde skiljaktig mening i domen.

(DN 12/4 -97)

Föreningen i Metro

Gratistidningen Metro, som delas ut i Stockholms tunnelbana, hade den 15 augusti ett större reportage föreningen Vetenskap och folkbildning.

I reportaget intervjuades föreningens ordförande Per-Olof Hulth och Folkvetts ansvarige utgivare Sven Ove Hansson. Även utmärkelsen "Årets förvillare" uppmärksammas.

New Age och plånboken

Litteraturkritikern Nina Björk har varit på New Age-mässa i Malmö. Hon förvånas över hur mycket man förväntas konsumera för att öka sin andlighet:

"Andlighet och kommers tycks alltså i vattumannens tidsålder inte längre stå i något motsatsförhållande. Tvärtom tycks tjockleken på din plånbok kunna mäta graden av din inre mognad", konstaterar Nina Björk.

(DN 6/5 -97)

Tefat var spionplan

De flesta rapporterna om UFO:n under 50- och 60-talet berodde på att folk fått se glimtar av amerikanska spionplan. Det framgår av en rapport från underrättelsetjänsten CIA.

De amerikanska myndigheterna valde dock att ljuga för att hemlighålla planen. När någon hade råkat se planen, försökte flygvapnet bortförklara observationerna genom att hänvisa till atmosfäriska fenomen.

Det är så vitt man vet första gången amerikanska federala myndigheter erkänner att de ljugit.

(KvP 5/8 -97)

Nominera årets pristagare!

Styrelsen välkomnar förslag på kandidater till Årets folkbildare och Årets förvillare från föreningens medlemmar.

Vänd dig med dina förslag direkt till någon i styrelsen, eller skriv ett brev till Vetenskap och Folkbildning, Box 185, 101 23 Stockholm. Märk kuvertet "pristagare 1997".

P. C. Jersild om hoten mot vetenskapen

Under rubriken "de nya hoten mot vetenskapen" refererar P. C. Jersild en debatt om vetenskap och antivetenskap som förts i januarinumret av *Scientific American*. De tre främsta hoten mot vetenskapen kommer från kreationismen, New Age och feminismen, menar debattörerna i den amerikanska tidskriften.

Jersild framhåller att den svenska situationen skiljer sig från den amerikanska. Kreationismen är inte särskilt inflytelserik i Sverige, och svenska feminister är inte vetenskapsfientliga på samma sätt som vissa amerikanskor.

Jersild funderar ändå: "Någonstans går rimligen en gräns för det meningsfulla i att anlägga ett genusperspektiv... Det kan inte gärna finnas en multiplikationstabell för män, och en för kvinnor."

(DN 27/4 -97)

Håller vetenskapen på att ta slut?

För några år sedan spekulerades en hel del i populärvetenskap och media om man började närma sig en slutgiltig fysikalisk teori som förklarar allting. En sådan teori benämndes en "TOE" (Theory Of Everything). Nu har den debatten tagit sig en ny vändning efter att vetenskapsjournalisten John Horgan kommit ut med boken *The End of Science; Facing the Limits of Knowledge in the Twilight of the Scientific Age* (Addison-Wesley, 1996).

I boken driver Horgan tesen att, trots att det idag lever fler vetenskapsmän och bedrivs mer forskning än någonsin i historien, blir de viktiga och grundläggande upptäckterna allt färre och obetydligare. Horgan tycker sig till och med kunna förutsäga att vi nästan är framme vid "kunskapens gränser". Boken har irriterat och oroat och väckt en hel del debatt. Bl. a. tog Dagens Nyheter in ett pratigt och intetsäggande angrepp på boken av John L. Casti, en av de "chaoplexologists" som Horgan far ovarsamt fram med. Akademiker och universitetsfolk är kanske främst oroade över att boken kan bidra till en attityd hos allmänheten och politiker som på sikt hotar finansieringen.

Själv tycker jag att det är en rolig och lättläst bok med många tänkvärda och insiktsfulla synpunkter om forskningen och dess kändaste företrädare. Boken har en sunt kritisk attityd till auktoriteter och är oftast elak mot de kändisar som intervjuas.

Som allting som koncentrerar sig på de kändaste och det mest spektakulära tenderar den dock att bli ytlig och ihålig. Boken är uppbyggd kring intervjuer med kända forskare inom många olika områden. Fysiken, matematiken och de nya modeinriktningarna inom detta gebit, kaos och komplexitet, får stort utrymme. Artificiell intelligens, hjärn- och medvetandeforskning, evolutions- och molekylärbiologi samt vetenskapsfilosofi behandlas också. Mera tillämpade områden som kemi, materialvetenskap och elektronik, liksom nästan all teknologi, förbigås helt.

Att de stora upptäckterna kommer allt glesare kan jag hålla med om. En grundläggande vetenskaplig upptäckt kan ju bara göras en

gång och för varje ny upptäckt ligger det i sakens natur att det blir svårare att göra ytterligare en. Om det inte var så skulle världen vara mycket svårbegriplig. Einstein har sagt att det konstigaste med världen är att den går att begripa. Anledningen till att den i viss mån kan begripas är att den styrs av några få fundamentala lagar. Annars skulle inte vetenskap vara möjlig att bedriva. Samtidigt har det den självklara konsekvensen att det är mycket svårt att göra nya fundamentala upptäckter.

Om detta att göra nya grundläggande upptäckter är synonymt med vetenskap så kanske man kunde hålla med Horgan och säga att den i varje fall börjat utvecklas betydligt långsammare, jämfört med början av 1900-talet. Jag vill dock bestrida att det är detta som är "vetenskap" och ingenting annat.

Nittionio procent av alla vetenskapsmän gör inga nya upptäckter överhuvud taget. Detta betyder absolut inte att deras liv och gärning varit förfelade. Vetenskap är inte i första hand att göra en viktig upptäckt, publicera den och kassera in Nobelpriset. Vetenskap är att kunna förstå och tillämpa naturlagarna och använda den vetenskapliga metoden. Vetenskap innebär mest att tillämpa kända teorier på att lösa praktiska och tekniska problem. Sist men inte minst är det vetenskapens uppgift att upprätthålla kompetens på många svåra och tekniskt viktiga områden och att föra denna kompetens vidare till nya generationer. Vetenskapen är inte gjord i och med att upptäckten är gjord, beskriven och ställd på bibliotekens hyllor. Den måste, med stor möda, återer-

övrar av varje ny generation. Sker inte detta halkar vi snart tillbaka i en ny mörk tidsålder av vidskepelse och okunnighet.

Man bör också betänka att nya upptäckter ofta fordrar, såväl som för med sig, ny teknologi i ett intimt växelspel. När det gäller till exempel elementarpartikelfysiken ser man tecken på att den nått en gräns som sätts av nu känd teknologi. Samtidigt är det osäkert om de senaste decenniernas upptäckter inom elementarpartikelfysiken kommer att generera någon ny teknologi som kan föra utvecklingen vidare. Eftersom elementarpartikelfysiken är den viktigaste av de världsbildsskapande vetenskaperna är det nog den som Horgan främst inspirerats av när han driver sina teser. Han ser hur strängteoretiker arbetar i ett superabstrakt matematiskt vakuum utan kontakt med de magra nya empiriska fakta som kommer från jättelika acceleratorer med alltmer överansträngda budgetar.

Det är enormt viktigt att framhålla just sambandet mellan teknologi och vetenskapliga framsteg när man diskuterar dessa saker. I vetenskapens utveckling finns ständigt ett växelspel där ny teknologi (eller hantverkskonst) leder till vetenskapliga framsteg och omvändningen, där vetenskapliga framsteg leder till ny teknologi. Hela den moderna fysiken kom fram ur en kombination av det teknologiska behärskan- det av elektromagnetismen i förening med vacuumteknologi och andra konster. Förmågan att kontrollera och styra elektriska laddningar och strömmar med elektriska och magnetiska fält innebar den största och mest genomgripande teknologiska revolutionen som människan hittills sett. Den förmågan växte

fram under 1800-talet och har kulminerat i vårt århundrade med radio, TV och mobiltelefoni, elektronik, mikrochips och datorer. Dessa saker, tillsammans med förbränning av fossilt kol för jordbruk, transporter och annan energiproduktion, dominerar vår civilisation.

Det finns en underliggande ton av oro som accentueras av Horgans bok: oron för hur vi skall gå vidare. Elektromagnetismen och förbränningsmotorn är nu drygt hundra år och, förutom den föraktade kärnenergin, verkar ingen ny teknologi komma fram. Det är lätt att berusas av Internet, men egentligen är väl fenomenet ingenting annat än en logisk utveckling av telegrafan. Verkligt ny teknologi växer inte på träd, det är lika bra att inse.

Hanno Essén

Pseudoarkeologi och kreationism

Francis B. Harrold & Raymond A. Eve (red.), *Cult archaeology creationism. Understanding pseudoscientific beliefs about the past. An expanded edition.* University of Iowa Press 1995

Sveriges produktion av pseudovetenskapliga texter om det förflutna koncentrerar sig främst till två områden: lokalpatriotismen och arkeoastronomin. Förintelserevisionister och von Däniken-teoretiker är ovanliga här, och kreationistiska tankegångar tofög föres sällan utanför vissa frikyrkors möten och uppsökande verksamhet. Svenska över-

sättningar av utländska böcker i dänikistiska ämnen och "New Age" hör dock inte till ovanligheterna i våra boklådor och bokklubbar. Minst en tidskrift på området erbjuder Pressbyråns kunder över hela landet som ett exempel på hur ding delar av denna värld är.

I USA är situationen delvis en annan. Landet har förstås sin generöst beskärda del av dänikister, hyperdiffusionister med flera pseudovetenskapare, men dessutom är kreationismen politiskt sprängstoff. Kreationism är ett samlingsbegrepp för olika schatteringar av den bokstavstroga uppfattningen att den gammaltestamentliga skapelseberättelsen är historisk sanning. Den kristna högern har i USA kämpat ända sedan senaste sekelskiftet för att denna uppfattning skall ersätta eller åtminstone ges lika mycket utrymme som den biologiska evolutionen i skolundervisningen. Delstatliga lagar med detta syfte har stiftats i södern, för att sedan rivs upp av federala domstolar. Kampen är långtifrån över, och ingår som del av de stora motsättningarna mellan liberalism och fundamentalistisk konservatism. På en del håll "löser" man problemet och undviker konflikten genom att varken undervisa om evolutionen eller skapelseberättelsen!

Boken *Cult Archaeology and Creationism* omfattar elva kritiska uppsatser om kreationism och "cult archaeology", vilket på svenska bör kunna kallas pseudoarkeologi. Med tanke på kreationismens politiska roll i USA är det föga förvånande att den tar betydligt större plats i boken än pseudoarkeologin. Frågan om vad folk egentligen tror på besvaras kortfattat – intresset koncentreras mer på varför de tror så och vad man kan göra åt saken.

Bokens innehåll bygger främst på en serie enkätundersökningar bland universitetsstuderande i olika nordamerikanska städer. Undersökningarna visar bland mycket annat att en förskräckande stor andel (ibland en majoritet) av respondenterna tror på många kreationistiska och pseudoarkeologiska påståenden, att riktad undervisning minskar denna tro, men att den "tillnyktrande" effekten är övergående och måste underhållas.

En intressant egenhet är att pseudoarkeologiska idéer och kreationism tenderar att utesluta varandra hos enskilda respondenter – skälet är förmodligen att samma religiösa dogmer som förespråkar kreationism förkastar tron på andra "paranormala" fenomen med religiösa förtecken. Respondenterna tycks forma sina uppfattningar om dessa frågor utanför skolan, och nordamerikansk undervisning i naturvetenskap och kritiskt tänkande är uppenbarligen inte tillräcklig för att rubba uppfattningarna.

Bokens allmänna budskap är att vi som vetenskapare inte får låta pseudovetenskapliga påståenden stå oemotsagda – pseudovetenskapens lockelse ligger i dess spännande och intressanta påståenden, och vi måste därför visa hur man med vetenskapliga metoder kan få spännande och intressant kunskap om det faktiska förflutna. Redaktörerna påpekar i den avslutande uppsatsen faren i detta sammanhang med den på senare år så populära postmodernistiska relativismen – endast med hjälp av logik, rationalism och kritisk prövning kan vi ju bedöma exempelvis huruvida pyramiderna verkligen var landningsplatser för

rymdfarkoster eller inte. Det nyttar föga att med en chic formulering kalla vetenskapens kritik mot folklig vidskepelse för intellektuellt förtryck.

Martin Rundkvist

INSÄNDARE:

Forsätt bevaka sekterna!

Jag har under en tid tacksamt kunnat konstatera att massmedia på olika sätt belyst nutidens stora farsot – destruktiva sekter eller kulturer. Även om man tycker att det bara är ett skrap på ytan, är det oerhört viktigt att det kommer till allmänhetens kännedom vilka risker man tar när man möter dessa sekters och kulters värvare av nya medlemmar.

Att man inom många sekter barskrapas ekonomiskt är en aspekt på varför man bör avhållas sig från all beröring med dessa. Än värre anser jag det vara att man vid värvning trott på alla utlovade lösningar på eventuella problem man har. (Man säger sig inom sekterna ha den absoluta sanningen.) Dessa löften visar sig i längden vara falska, men hur skall jag vilja eller kunna erkänna det efter att under en lägre period ha varit delaktig i falskspelet? Det vill till kurage för att inför sig själv och andra tillstå att jag har gått på en nit – alltså fortsätter jag att inbilla mig att allt är förträffligt inom sekten. Eller så har jag kommit så djupt in i rörelsen att jag fullständigt manipulerats och fråntagits ett kritiskt tänkande.

Jag vet att många fortsätter trots att de mår väldigt dåligt. Vissa har haft kvar ett uns av kritiskt tänkande och med stöd av utomstående haft kraft att lämna sekten och dess destruktiva innehåll. Men många – alltför många – har under sin sektion till slut råkat ut för en psykos med behov av långvarig vård. Ett grymt pris att betala för att man trott på sina medmänniskor.

Gemensamt för de destruktiva sekterna är deras odemokratiska uppbyggnad, deras vidriga människosyn och deras intolerans mot olik-tänkande. Till grund för mina påståenden kan jag hänvisa till deras eget skriftliga material.

En fråga som också måste bevakas med skärpa är vad som är orsaken till att sekterna är angelägna om att driva egna skolor. Sekternas struktur påverkar givetvis skolarbetet. Hur skall dessa barn någonsin kunna lära sig ett självständigt och kritiskt tänkande? Vilket enormt ansvar för dessa barns utveckling skolverket har tagit på sig i och med att de godkänt dessa ifrågasatta skolor.

Tack för det engagemang ni hittills visat. Jag hoppas att ni regelbundet tänker återkomma med upplysningar till allmänheten om dessa sekter och kulturer.

Birgit Hansson

Föreningen Vetenskap och Folkbildning

814800-7068

Årsredovisning för år 1996

Resultaträkningar

(kr)	960101-961231	950101-951231
Intäkter		
Medlemsavgifter	59.400	58.400
Prenumerationsavgifter	6.790	11.350
Lösnummer	510	65
Övriga intäkter	620	134
	67.320	69.949
Kostnader		
Produktion Folkvett	15.362-	12.130-
Porto	6.008-	11.099-
Progek tjänster	18.894-	15.307-
Övriga kostnader	8.107-	2.529-
	48.371-	41.065-
Resultat före finansnetto	18.949	28.884
Ränteintäkter	4.255	5.111
Räntekostnader	0	0
Årets resultat	23.204	33.995

Balansräkningar

	961231	951231
Tillgångar		
Kassa	75	75
Postgiro, 63591-2	4.871	15.432
Prospar, konto 212	131.386	100.428
Fordringar	0	2.080
Summa tillgångar	136.332	118.015
Skulder och eget kapital		
Skulder		
Progek	0	3.276
Övriga skulder	0	1.611
	0	4,887
Eget kapital		
Balanserat resultat	99.388	79.133
Fonder (The 2000 Club)	13.740	0
Årets resultat	23.204	33.995
	136.332	113.128
Summa skulder och eget kapital	136.332	118.015

I Stockholm den 14 april 1997

Pertti Poutiainen

kassör

Årsberättelse för föreningen Vetenskap och Folkbildning verksamhetsåret 1996

Antalet medlemmar:

Den 26 februari var det 448 och den 29 januari var det 478.

Styrelsens sammansättning under 1996:

Bengt Erlandsson, s

Hanno Essén, o, vice ordf, sekreterare

Sven Ove Hansson, o, redaktör och ansvarig utgivare för *Folkvett*

Lars Hedenäs, s

Niels Hovmöller, s, redaktör för *Folkvett*

Hans Isaksson, o, redaktör för *Folkvett*

Lennart Johansson, o, redaktör för *Folkvett*

Rune Lindqvist, s

Pertti Poutiainen, o, kassör

Riitta Rätty, s

Kjell Strömberg, s

(o = ordinarie, s = suppleant)

Revisorer har varit:

Kerstin Jon-And och Lars Olov Pettersson (ordinarie)

Margareta Blomberg och Jan Åman (suppleanter)

Valberedning:

Hans Isaksson och Pelle Palm

Redaktörer för *Folkvett* har dessutom varit:

Per Sandin och Jonas Söderström

Ekonomi:

Medlemsavgiften under 1996 har varit 150:- och prenumerationsavgiften 100:-. Kassabehållningen var den 1/1 1996 118 015 och den 31/12 1996 136 332:.

Medlemsmöten:

Årsmötet 1996 hölls på Fysikum, Stockholms universitet, den 6 april. 1996 års folkbildare Harriet Svenhard berättade om sitt arbete inom föreningen FRI som kämpar mot auktoritära sekters tankeförtryck.

Den 18 april 1996 höll Håkan Blomqvist ett föredrag om New age och politisk extremism.

Den 5 juni 1996 höll Mario Bunge ett föredrag om Pseudoscience in Academia.

Den 10 oktober höll Rolf Manne ett föredrag om vetenskapens syn på slagrutan.

Den 27 november 1996 höll Lennart Friis och Klas Berlin ett föredrag med titeln Elkänsliga patienter finns, men finns elöverkänslighet?

Folkvett

Tidningen *Folkvett* har utkommit med tre nummer under 1996, varav ett dubbelnummer (3-4). Totalt skickas c:a 610 exemplar av tidningen ut till medlemmar och prenumeranter och som friexemplar.

Hemsida

Föreningen har numera en hemsida på internet med adress (URL):

<http://www.physto.se/~vetfolk/index.html>

Årets utmärkelser

Till årets folkbildare 1996 utsågs Lilian Öhrström för sin undersökande journalistik om faran med "dolda minnen" för rättssäkerheten. Utmärkelsen Årets förvillare 1996 gick till kommittén för det s k alternativa nobelpriset (The Right Livelyhood Award) som utsett en homeopat till ett prestigefyllt pris.

Stockholm den 16 april 1997

Styrelsen